

La puntuació i l'estructura informativa¹

Xavier Villalba

Universitat Autònoma de Barcelona
Xavier.Villalba@uab.cat

Rebut: 06-07-2023
Acceptat: 07-09-2023

Resum

Encara que les obres acadèmiques insisteixen que el valor de la puntuació és principalment organitzatiu i només marginalment una codificació d'aspectes fonètics, en l'àmbit de l'estructura informativa trobem un exemple paradigmàtic de l'ús de la puntuació per codificar l'entonació. No obstant això, a diferència de les marques de la modalitat interrogativa, imperativa o exclamativa, la codificació del tema o el focus no té un signe específic, sinó que fa servir la coma, cosa que provoca confusions. En aquest article repasso les principals funcions informatives del català i les construccions que les codifiquen com a pas previ per entendre el paper de la puntuació en el seu marcatge ortogràfic. A partir d'aquesta descripció, avanço una proposta d'organització dels continguts a l'aula que faci més eficient no només la puntuació, sinó la comprensió global dels fenòmens implicats.

Abstract

Although academic works insist that the value of punctuation is primarily organizational and only marginally encodes phonetic aspects, in the field of informational structure we find a paradigmatic example of using punctuation to encode intonation. However, unlike interrogative, imperative, or exclamation marks, the coding of topic or focus does not have a specific sign, but uses a comma, which causes confusion. In this article I review the main informative functions of Catalan and the constructions that codify them as a previous step to understand the role of punctuation in its spelling. Based on this description, I make a proposal for the organization of content in the classroom that improves the efficiency not only of punctuation, but also of the global understanding of the phenomena involved.

¹ Estic molt agraït als comentaris de dos revisors anònims, que han contribuït a millorar la versió original de l'article. Vull agrair el suport econòmic dels projectes PID2020-112801GB-I00 i 2017SGR.00634 atorgats al Centre de Lingüística Teòrica.

Mots clau: tema; focus; puntuació; prosòdia; estructura informativa.

Keywords: theme; focus; punctuation; prosody; information structure.

Índex

1. Introducció 2. La proposta normativa 3. La realitat i la norma 4. Una proposta de continguts per a l'aula	5. Activitats didàctiques 6. Conclusions Referències

1. Introducció

Durant molts anys, ha estat un lloc comú (o una llegenda popular, si es vol) afirmar que les comes representen pauses o, més en general, que són un reflex gràfic de certs aspectes de l'entonació. Segons aquesta visió tradicional, el paper de la puntuació és reproduir la riquesa entonativa de la parla i seria, doncs, una ajuda a la lectura en veu alta. Ho resumia molt clarament la professora Neus Nogué a l'entrada *Puntuació i entonació* del seu blog (Nogué 2014):

Si fem un repàs a la bibliografia sobre puntuació, fins no fa gaires anys la majoria d'obres donaven per fet que hi ha una relació directa entre la manera de puntuar un text i l'entonació que fariem si el llegíssim en veu alta. Això podia ser més o menys cert en èpoques passades, quan hi havia molt poca gent que sabés llegir i escriure: els textos escrits, efectivament, es llegien sovint en veu alta, i els punts i sobretot les comes devien ajudar els lectors a decidir on havien de fer pauses més o menys llargues per dotar el text del sentit adequat. Actualment, la major part dels textos escrits estan pensats per ser llegits "per dins". A les nostres societats, pràcticament tota la població està alfabetitzada i pot, millor o pitjor, descodificar i interpretar un escrit. La puntuació ara té una funció ben diferent: és un recurs paralingüístic propi de l'escriptura (com la negreta, la cursiva, les diferents mides de la lletra i la disposició del text en el paper o la pantalla, entre altres) que permet estructurar els textos i facilitar que els lectors els interpretin tal com vol l'autor. Un recurs, doncs, per facilitar l'èxit comunicatiu.

Efectivament, en els cercles acadèmics, aquesta visió tradicional ja és clarament minoritària. N'és un exemple molt clar la postura de la Real Academia Española (2010b: 3.2.3):

Dada la riqueza expresiva que aportan a la lengua oral la disposición de las pausas y las variaciones de la curva melódica, no puede hablarse en rigor de que la puntuación reproduzca las propiedades prosódicas de los enunciados. La puntuación proporciona más bien información de tipo gramatical y pragmático (relativo a la intención comunicativa),

Com podem veure, el ventall d'informacions que codifica la puntuació va més enllà de marcar aspectes entonatius i aquesta complexitat funcional fa que un correcte domini de la puntuació sigui necessari no només en la dimensió de l'expressió escrita, sinó també en la dimensió de la comprensió lectora, especialment perquè sovint l'ús dels signes de puntuació és molt difícil de delimitar i encara més de regular, especialment si parlem de trets d'estil o de la intenció del parlant. I el signe que més ho demostra és, sens dubte, la coma, que tots els autors destaquen com el més versàtil i polifacètic i, doncs, el més complex d'aplicar.

No ens ha d'estranyar, doncs, que l'ensenyament de la puntuació sigui una àrea en què els alumnes poden mostrar problemes, malgrat els esforços dels docents.

En aquest article no ens ocuparem de tots els usos de les comes, sinó d'un conjunt ben delimitat: les comes que marquen desplaçaments amb funció informativa, és a dir, les dislocacions i focalitzacions. A la secció 1, fem una descripció de la proposta normativa per a la puntuació de les dislocacions i focalitzacions i en mostrem els límits i els punts conflictius. A la secció 2, explorem els problemes de la normativa de la puntuació per codificar de manera precisa les distincions fonamentals de l'estructura informativa. A la secció 3, fem una proposta d'organització de continguts a l'aula de batxillerat que ajudi a adquirir el coneixement adequat dels principis de l'estructura informativa, la seva realització sintàctica i les conseqüències que se'n deriven en la puntuació. A la secció 4, s'hi fa una proposta d'activitats didàctiques per desenvolupar a l'aula. Finalment, la secció 5 resumeix les principals conclusions.

2. La proposta normativa

2.1. Les dislocacions

Comencem per les dislocacions, que són una construcció especialment productiva de la sintaxi del català, com ja va destacar Fabra a les *Converses filològiques* (Fabra 2009), encara que ho considerés un defecte. En una dislocació un constituent apareix desplaçat bé a l'inici (dislocació a l'esquerra), bé al final (dislocació a la dreta) i es relaciona sintàcticament amb un pronom feble de represa o un pronom nul.

Pel que fa a la puntuació, les descripcions normatives i de referència estableixen una clara asimetria entre les dislocacions a l'esquerra i a la dreta, com en el cas de la *Gramàtica de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (GIEC):

Notem que en la llengua escrita s'usa una coma entre el constituent dislocat a la dreta i la resta de l'oració (*No en parlarem mai més, d'això!*), mentre que la coma és optativa en els dislocats a l'esquerra i generalment s'evita si es tracta de constituents poc complexos (*D'això no en parlarem mai més*). (Institut d'Estudis Catalans, 2016, p. 1230)

La Gramàtica Normativa Valenciana (Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2006, p. 86) fa una descripció similar, que ja s'havia avançat a Jané (2003).

Cal esmentar que en tots dos casos el constituent dislocat forma un grup prosòdic propi, encara que amb propietats diferents: final ascendent en els dislocats a l'esquerra i final descendent o pla en els dislocats a la dreta (Institut d'Estudis Catalans, 2016, p. 1230). A més, sense fer-ne cap esment, en la GIEC els dislocats se separen sempre amb una coma quan el mode oracional no és declaratiu:

- (1)
- a. La Sandra, com ha crescut! (GIEC, p. 1233)
 - b. Els representants, amb qui parlaran? (GIEC, p. 1233)
 - c. Els plats de la vaixella nova, a quin armari van? (GIEC, p. 1230)

Noteu, per exemple, aquests contrastos gairebé mínims (GIEC, p. 1234):

- (2)
- a. De dormir no dormirem. vs. I dormir, ja dormiu prou hores?
 - b. Menjar menja poc. vs. De menjar, ja mengeu prou?

En conseqüència, el tractament dels dislocats a l'esquerra no s'explica en termes prosòdics i introdueix un criteri poc definit, com és la complexitat estructural. Quan és prou complex un constituent? L'aplicació que fa la GIEC no és del tot evident. D'una banda, esperàriem que les oracions dislocades a l'esquerra se separessin amb una coma sistemàticament, però trobem usos diferents:

- (3)
- a. Que vagin a votar, no els ho puc pas ordenar. (GIEC, p. 1233)
 - b. Convidar a berenar els nebots ho ha fet durant molts anys. (GIEC, p. 1234)

Encara que la subordinada d'infinitiu de (3b) és tan complexa com la subordinada finita de (3a) i més llarga, la tria de la coma no ho té en compte.

També esperàriem que els constituents dislocats amb modificadors i/o complements fossin més proclius a ser separats amb la coma, però, la tendència és més aviat la contrària: els dislocats amb modificadors o complements tendeixen a anar sense coma. Per exemple:

- (4)
- a. De cotxes de la teva empresa se'n veuen pocs. (GIEC, p. 1232)
 - b. A la bona vida t'hi acostumes de seguida. (GIEC, p. 1232)
 - c. Amb la directora de l'acadèmia jo hi he ballat dos txa-txa-txas. (GIEC, p. 1234)

L'únic exemple que s'allunya d'aquest patró és el següent:

- (5) A la meva dona, de botifarres de sang, li han dit que ja no en fan. (GIEC, p. 1230)

En aquest cas, *de botifarres de sang*, que no és més complex que els dislocats de (4), sí que va separat per una coma. Podríem pensar que la coma del

segon dislocat és una conseqüència de tenir una dislocació múltiple, però no és exactament així. Al costat de l'exemple de (5) tenim el cas següent:

- (6) Aquests futbolistes, als seus seguidors, de disgustos no els en donen mai. (GIEC, p. 1230)

Com podem veure, els dislocats van separats amb coma entre si, no hi ha una coma que separi *de disgustos* de l'oració. Una possible explicació és que a (5) tenim un dislocat final complex i a (6) no.² Per tant, en aquest punt, la GIEC segueix el criteri que van establir Solà i Pujol (2011, p. 12) de marcar amb coma el primer dislocat només:

- (7)
- a. De les vacances, a les noies encara no els en parlis.
 - b. A la festa, de ta germana no en va parlar ningú.

No obstant això, aquests autors també donen casos sense cap coma o amb dues comes (Solà i Pujol, 2011, p. 12):³

- (8)
- a. Jo per aquest camí encara no hi havia passat mai.
 - b. Hi hauria la possibilitat que la comissió, de totes les sol·licituds, només en tries dues.

En qualsevol cas, la vacil·lació és notable, com es pot apreciar quan comparem la solució que proposen per a (8a) i per al cas equivalent següent (Solà i Pujol, 2011, p. 12):

- (9) Jo, per aquest camí, l'altre dia hi vaig passar dues vegades.

Aquesta opcionalitat de la coma amb les dislocacions a l'esquerra (en la modalitat declarativa) desapareix amb altres dislocacions, com per exemple, els temes penjants (GIEC: p. 1229):⁴

- (10)
- a. El teu cosí petit, aquest sap viure com un rei.
 - b. Les foques, des de sempre ha estat molt apreciada la seva pell.
 - c. En Pius, d'aquest tothom se'n riu.
 - d. La teva sogra, ningú no cuina com ella.

² Un revisor anònim m'apunta que a (5) tenim dos dislocats que es relacionen amb oracions diferents: *a la meva dona* es relaciona amb la frase principal i *de botifarres de sang*, amb la subordinada. No obstant això, aquest fet no s'esmenta com a criteri a cap de les obres ressenyades.

³ Vallduví (2008, p. 4.3.4) no hi inclou cap coma: *Als xiquets els llibres no els els donarà mai. El gos al veterinari ja l'hi he dut.*

⁴ La Real Academia Española (2010a: 40.2m) proposa marcar els temes penjats amb punts suspensius, per reflectir el to de suspensió: *El colegio del niño..., prefiero que se lo preguntes a él; El viaje a Italia..., mejor lo discutimos otro día.*

Es tracta de constituents amb valor temàtic que no tenen cap lligam sintàctic amb l'oració, sinó que s'hi connecten de manera discursiva amb algun element anafòric. Com que la relació és discursiva i no sintàctica, el tema inicial no reflecteix la funció gramatical de l'element de represa oracional. En aquesta construcció, típica del llenguatge oral no planificat, la coma és obligatòria, com també amb les expressions similars dels registres formals introduïdes per les locucions *pel que fa a*, *parlant de* o *quant a*:

- (11)
- a. Quant a aquests compositors, demostrarem que llur influència arriba fins avui. (GIEC, p. 1229)
 - b. Respecte a la feina soc monolític i no hi ha amistats que hi valguin. (GIEC, p. 783)

Hem vist, doncs, que la complexa tipologia dels dislocats no queda prou ben definida per la puntuació, especialment en el cas dels dislocats a l'esquerra.

2.2. La focalització

El panorama es complica quan considerem els constituents focalitzats, que sí que han d'anar separats amb una coma, segons la GIEC:⁵

Una manera més marcada d'emfatitzar un element consisteix a combinar el recurs prosòdic amb l'anteposició del constituent focalitzat, que ha de ser un sintagma complet: *A BADALONA, volen anar a viure (i no a Montgat)*.

En la llengua escrita s'usa una coma entre el constituent focalitzat desplaçat a l'esquerra i la resta de l'oració.
Institut d'Estudis Catalans (2016: 30.4.1)

Això ens permet resoldre algunes ambigüitats, concretament els casos de subjectes com els següents:

- (12)
- a. La Maria sembla que vindrà.
 - b. La Maria, sembla que vindrà.

En el primer exemple, *la Maria* no va separada per una coma i s'analitzarà com un dislocat a l'esquerra, mentre que en el segon exemple, la coma ens marca que *la Maria* és un constituent focalitzat. Aquesta distinció es reforça per l'entonació: com ens explica Institut d'Estudis Catalans (2016: 5.4.2), l'element

⁵ La Gramàtica Normativa Valenciana (Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2006: 86) no fa servir la coma per separar els elements focalitzats: *De Pere parlàvem, no de Juli. Amb el meu germà vam parlar, no amb el teu.*

focalitzat té un contorn característic amb ascens fins a la síl·laba tònica, seguit d'un descens abrupte.

Lamentablement, aquest recurs és molt limitat. D'una banda, si el subjecte és complex la dislocació podrà anar marcada amb una coma i es perdrà la distinció:

- (13) La proposta que ens va fer arribar l'empresa, sembla que està avalada pels sindicats.

D'altra banda, aquesta distribució ens amaga la naturalesa dels subjectes preverbals (veg. Solà i Pujol, 2011: 16): com podem destriar si el subjecte està dislocat o no a l'exemple següent?

- (14) La Maria va matar el seu home.

En un context en què tota l'oració és focus informatiu (*Què va passar?*), el SN *la Maria* ocuparia la posició de subjecte preverbal i no estaria dislocat, però en un context on *la Maria* fos el tema (*Què va fer, la Maria?*), el SN *la Maria* estaria dislocat a l'esquerra. Podríem marcar la versió dislocada amb una coma, però aleshores no podríem distingir la dislocació de la focalització següent:

- (15)
a. La Carme va matar el seu home.
b. No, la Maria, va matar el seu home.

En resum, tot i que la norma de puntuació és molt clara per als focalitzats, hi ha contextos en què podem tenir confusió amb un dislocat a l'esquerra.

2.3. Combinacions

Noteu, finalment, la situació quan combinem dislocats i focalitzats. En català, l'ordre és fix: els dislocats sempre precedeixen els focalitzats.

- (16)
Anna: La Carme va matar la sogra.
Berta: No, a la sogra, la Maria, la va matar.

En la resposta de Berta, el complement directe *la sogra* apareix dislocat a l'esquerra i el subjecte *la Maria* és un constituent focalitzat que contrasta amb *la Carme*.

Ara podem veure que si separem els dislocats de l'oració amb comes, no podem distingir el cas anterior, amb un dislocat seguit d'un focalitzat, del cas següent, amb dos dislocats:

- (17)
Anna: La Maria va cuidar la sogra.
Berta: No, a la sogra, la Maria, la va matar.

En aquest cas, tant el complement directe *la sogra*, com el subjecte *la Maria* estan dislocats a l'esquerra.

En resum, hem comprovat que la casuística del marcatge de les funcions informatives en català és molt més complexa que no la succinta proposta que fa la GIEC: en el cas de la dislocació a l'esquerra, hi ha una clara dificultat per establir un patró de puntuació uniforme.

3. La realitat i la norma

Hem vist, doncs, que el marcatge de les funcions informatives és notablement complex i no es pot solucionar de manera exhaustiva amb la coma, especialment la codificació dels dislocats a l'esquerra. Això sembla generar una certa desorientació en els usuaris, si hem d'atendre al que explicava Pau Vidal en un article molt recent (Assaig de dimissió, *Vilaweb* 21/10/2021 [consultat el 09/12/2021]):

He comès la insensatesa de fer una mica de treball de camp sobre puntuació; o més ben dit sobre comes, que és el signe més emprat i també el més controvertit. Però ha estat una temeritat: no sabia dir si l'escriptura relaxada de les xarxes ha agreujat un cert desgavell que la gramàtica mateixa afavoreix, a causa de l'ús de la coma com a signe d'estil, és a dir, opcional (en determinades posicions, és clar). De fet ni tan sols els gramàtics estan sempre d'acord en tots els usos. La controvèrsia més freqüent sol tenir a veure amb l'entonació: si la coma ha de marcar una certa pausa en l'elocució. La Neus Nogué s'ha fet tips d'explicar que això no va així, i que la coma no ha de representar la corba melòdica, però és un d'aquells llocs comuns tan difícils d'extirpar; com el de no accentuar les majúscules, per exemple.

Efectivament, els usos no són sempre coherents amb les propostes normatives, però el que vull destacar és que el problema no és necessàriament la dificultat o l'ambigüïtat de la norma. Ens ho demostra el fet que trobem nombroses desviacions del criteri fins i tot en els casos categòrics, com ara l'obligatorietat de la coma en les dislocacions a la dreta. En trobem exemples sense coma en textos literaris com *Terra baixa* d'Àngel Guimerà (Ed. 62, 2010) (senyalo el dislocat a la dreta i pronom de represa amb negreta):

(18)

- a. ANTÒNIA (al XEIXA): I aquest que no **ho** volia **que ho sapiguéssim!**
- b. PEPA: Doncs hi anirem, **hi** anirem **al casament**, mal que tots se rebentin.
- c. JOSEP: Doncs l'ermità, que no pensa mal, va dir a l'amo que coneixia un minyó que és pastor, i que no s'havia mogut mai de la vora dels moltons allà pels camins de les Punxales, i que era un tros de pa. Al sentir-ho l'amo va esclafir a riure, perquè ja **el** coneixia **an aquell beneit de pastor**

Noteu, fins i tot aquest cas doble:

(19) Nuri: Jo ja fa temps que **ho sabia que la Marta ho deia que era de l'hereu Sebastià**, sinó que no ho entenia aleshores, ves.

També en trobem exemples a *Vida privada*, de Josep Maria de Sagarra:

(20)

- a. Que no se n'ha adonat **que aquesta camisa és de seda?** p. 6
- b. Naturalment, els vells i els malalts fan nosa. Però deixem-ho córrer; ja **ho sé que no es pot exigir agraïment de ningú**, i dels fills menys encara... p. 76

Tampoc no són estranys en textos literaris més recents ni en textos d'internet:

(21)

- a. -Si ella tenia alguna cosa, segur que no ho havia amagat en aquests mobles -digué Rufus-. Ja en pots estar segur, company; massa que n'he regirat **de llocs d'aquests** per equivocar-me. Himes, *El gran somni daurat* (trad. Carme Geronès i Carles Urritz), p. 28
- b. No me'n recordo **d'aquest penjador**. Ginzburg, *Família*, p. 47
- c. «Hm... a casa de Rasumikhin -forfollejà de cop i volta del tot assossegat, com si hagués arribat a una solució definitiva-, naturalment que **hi aniré a casa de Rasumikhin...**; però no pas ara..., Dostoievski, *Crim i càstig* (trad. Andreu Nin), p. 61
- d. Li dius al cap que no **hi aniré a treballar** (tos). Crec que no em trobe bé (tos). **Hi aniré al metge** (més tos). -Sí, ja me'n recorde **de la reunió amb el director general**, però (tos forçada) què vols que faça? Pep Castellano, *Jocs de pilota*, p. 32

(22)

- a. Jocs de sensibilització 'Què **en saps de les migracions i els desplaçaments forçosos?**' La festa de l'Associat, <https://www.barcelona.cat/lamerce/ca/jocs-de-sensibilitzacio-que-en-saps-de-les-migracions-i-els-desplacaments-forcosos-la-festa-de>, 24/09/2021 [consultat el 09/12/2021]
- b. Test. Què **en saps de Merkel?** Ara, 23/09/21 [consultat el 09/12/2021]
- c. I a la residència on vius, ho tens tot ben adaptat? On **la tens la residència?**
http://docenciacentpercent.net/entrevistes/Cristian_Gonzalez.htm
[consultat el 09/12/2021]
- d. En fi, llibreter, admir i envej el teu ofici. on **la tens la llibreria?**
<http://llibreter.blogspot.com/2005/04/rquiem.html> [consultat el 09/12/2021]

Com podem veure, el problema no és necessàriament la dificultat d'aplicació de la norma, que és ben clara, sinó la mala comprensió de l'estructura

informativa del català, fenomen que sembla anar més enllà de la puntuació (Forcadell, 2013, 2015). Per tant, en la secció següent faig una proposta de continguts per a l'aula en què primer s'expliquen les funcions informatives, després la realització sintàctica d'aquestes funcions (és a dir, la distinció entre estructures focalitzades d'una banda i dislocacions de l'altra) i finalment la codificació ortogràfica d'aquestes realitzacions sintàctiques a través de la puntuació.

4. Una proposta de continguts per a l'aula

El decret 175/2022, de 27 de setembre, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació bàsica recull la puntuació com un dels Sabers de la Reflexió sobre la llengua en tots quatre cicles: “Ús dels signes de puntuació com a mecanisme organitzador del text escrit i en relació amb el significat en les diferents produccions” (pp. 20, 23, 39, 42 i 45). S'hi incorpora, doncs, la dimensió organitzativa de la puntuació, en consonància amb els textos normatius actuals. Hi manca, però, cap referència a l'estructuració de la informació en l'oració. Les plasmacions d'alguns currículums de batxillerat sí que incorporen aquesta matèria en l'estudi de l'oració, com, per exemple, el llibre de 2n de batxillerat de Cruïlla (*Llengua: sintaxi i semàntica*): U2. L'oració. Les funcions sintàctiques i informatives. Per tant, en aquesta secció, faig una proposta de continguts relacionats amb l'estructura informativa que serien adequats en primer o segon de batxillerat, perquè entendre què és l'estructura informativa i com funciona en català és un pas previ per entendre el paper de la puntuació en les construccions de base informativa que estudiem.

Com que l'estructura informativa és un fenomen complex que afecta diferents nivells gramaticals (prosòdia, sintaxi, pragmàtica), cal que separem clarament tres nivells:

1. les funcions informatives,
2. la realització lingüística d'aquestes funcions i
3. la codificació ortogràfica d'aquestes realitzacions.

Podem establir, doncs, el següent saber:

— Identificació dels elements bàsics de l'estructura informativa (tema, focus i rerefons) a través del context textual, l'entonació i la puntuació.

Per exemple, considerem el cas més senzill: la incorporació d'informació nova al discurs. En el diàleg següent, podem veure que l'aportació informativa que fa la Berta és l'únic element necessari per contestar la pregunta de l'Anna.

- (23) Anna: On són les claus?
Berta: Al calaix.

El SP *al calaix* és el focus i, com podem veure a la versió següent del mateix diàleg, en català ocupa la posició final de l'oració:

- (24) Anna: On són les claus?
Berta: Les claus són al calaix.

Ho podem apreciar millor si el focus és el subjecte:

- (25) Anna: Qui ha portat les galetes?
Berta: Les ha portades la Maria.

El subjecte *la Maria* ha d'aparèixer en posició postverbal al final de l'oració perquè és el focus. Noteu que la posició preverbal (*La Maria les ha portades*) seria inadequada en aquest context. Per tant, tenim una funció informativa (focus), una realització sintàctica (posició final) i una codificació ortogràfica (cap marca). Ara podem aplicar aquesta divisió en tres nivells a altres casos. Considerem el cas de la focalització:

- (26) Anna: Qui ha portat les galetes? Ha sigut, la Joana, oi? Segur que ha sigut la Joana.
Berta: La Joana? I ara. La Maria, les ha portades!

Tenim la mateixa funció (focus), però en aquest cas la realitzem de manera marcada: desplaçem el constituent que aporta la informació nova a l'inici de l'oració. Aquesta operació va associada, com veiem a l'exemple, a un valor també marcat (focus contrastiu): no només diem qui ha portat les galetes (*la Maria*), sinó que contrastem *la Maria* amb la persona que ens ha proposat l'interlocutor (*la Joana*).⁶ Finalment, la realització sintàctica com a focalització es codifica ortogràficament amb una coma. Tenim, doncs, la distribució que exemplifico a la Taula 1:

exemple	funció informativa	realització sintàctica	puntuació
(25)	focus (neutre)	posició final de frase	cap
(26)	focus (marcat)	posició inicial de frase	coma

Taula 1. Diferències entre el focus neutre i el marcat.

Ara podem estendre aquest mètode de presentació a les altres funcions, però tenint en compte que les funcions informatives s'han d'entendre en relació, és a dir, si parlem de la informació que aporta el focus cal tenir present que aquesta informació no s'afegeix a una mena de sac ple de dades sense cap estructura, sinó a una base de coneixements altament organitzada, de manera similar a una base de dades o a un arxivador. Quan tenim això en compte podem entendre millor la funció informativa del tema: ens senyala on hem d'afegir la informació que vehicula el focus. Noteu l'exemple següent:

- (27) Anna: Qui ha portat les galetes?

⁶ No cal dir que podem aconseguir el mateix efecte amb *La Joana? I ara. Les ha portades la Maria!* La realització del focus en posició final és l'opció no marcada i, per tant, pot tenir totes les lectures marcades.

Berta: Les galetes no ho sé, però les magdalenes segur que les ha portades la Maria.

Els dislocats *les galetes* i *les magdalenes* fan la funció de tema i ens diuen on cal afegir la informació del focus (*la Maria*). En el primer cas, no completem la informació que ja tenim sobre *les galetes* amb cap subjecte, però en el segon cas, sí que podem completar la informació incompleta sobre les magdalenes (“algú ha portat les magdalenes”) amb *la Maria*.

Aquesta funció informativa es realitza sintàcticament amb una dislocació a l’esquerra i, com hem vist a **¡Error! No se encuentra el origen de la referencia.**, no es codifica amb cap signe de puntuació en la majoria de casos i només opcionalment amb una coma.

Finalment, noteu la funció informativa del rerefons, que en català realitzem mitjançant una dislocació a la dreta:

- (28) Anna: Qui ha portat les galetes?
Berta: Les ha portades la Maria, les galetes.

No és evident a primer cop d’ull quin paper té el dislocat a la dreta, però podem veure un contrast amb la frase sense (=25):

- (29) Anna: Qui ha portat les galetes?
Berta: Les ha portades la Maria.

Mentre que la frase sense dislocat és una resposta neutra, la versió amb dislocat de (28) aporta un valor de negació de les expectatives de l’Anna, com van descriure (Villalba & Mayol, 2013): “no sé qui creus que les ha portades, però ha sigut la Maria”. Aquest valor subtil, però molt clar per als parlants catalans no és gens senzill d’explicar als castellanoparlants, perquè en castellà la dislocació a la dreta és un procediment molt marginal (Villalba, 2011; Planas-Morales & Villalba, 2013; Sedano, 2013). El que sí que podem mostrar a l’aula és la naturalesa anafòrica dels dislocats a la dreta: cal que el referent del dislocat sigui accessible en el discurs immediat. Ho podem fer comparant el context de (28) amb el següent:

- (30) Anna: Qui ha portat les postres?
Berta: #Les ha portades la Maria, les galetes.

Com podem veure, el dislocat a la dreta *les galetes* no és part del discurs anterior, perquè hem parlat de *les postres* i no pas de *les galetes*. Cal, doncs, que el dislocat a la dreta tingui un antecedent explícit en el discurs precedent. En canvi, per completar la descripció, la dislocació a l’esquerra no és tan restrictiva i permet que la relació amb l’antecedent del discurs sigui deduïble:

- (31) Anna: Qui ha portat les postres?
Berta: Les galetes les ha portades la Maria.

La relació postres-galetes és suficient per legitimar el dislocat a l'esquerra perquè podem establir una inferència raonable entre un i altre (Brunetti, Mayol & Villalba, 2020).

Així, doncs, podem resumir la tipologia dels dislocats a la Taula 2.

exemple	funció informativa	realització sintàctica	puntuació
(27)	tema	dislocació a l'esquerra	cap/coma
(28)	rerefons	dislocació a la dreta	coma

Taula 2. Diferències entre la dislocació a l'esquerra i a la dreta.

Aquesta estructuració dels continguts en (i) funció informativa, (ii) realització sintàctica i (iii) puntuació ens pot ajudar a tenir una millor comprensió dels fenòmens que estudiem, però també a veure'n les semblances i diferències. Per exemple, en el cas de la focalització i la dislocació a l'esquerra podem treballar els aspectes sintàctics habituals (presència de pronom feble, inversió, concurrència amb interrogatius), però si situem una i altra construcció en el seu context d'ús habitual podem fer més evident la diferent funció informativa que codifiquen una i altra i, de retruc, afavorir la puntuació correcta.

És necessari, doncs, anar més enllà de les frases aïllades i inserir-les en el seu context prototípic, de manera que sigui més senzill identificar cada funció. Així doncs, considerem la frase ambigua següent:

(32) La proposta de l'empresa, sembla que guanyarà.

La puntuació no ens permet dir si el SN està dislocat o focalitzat, però és evident que la inclusió d'un context trenca l'ambigüitat: així, a (33) només el podem interpretar com un dislocat a l'esquerra amb valor de tema, mentre que a (34) ha de ser necessàriament una focalització contrastiva.

(33) Anna: Com veus la proposta de l'empresa? Prosperarà?
Berta: La proposta de l'empresa, guanyarà.

(34) Anna: La proposta de la Generalitat guanyarà.
Berta: I ara. La proposta de l'empresa, guanyarà.

Un cop establerta la distinció de la funció informativa en context, podem treballar les propietats sintàctiques, prosòdiques i ortotipogràfiques d'una i altra construcció de manera raonada i coherent, no com una llista de propietats arbitràries que cal memoritzar.

5. Activitats didàctiques

La presentació dels continguts anteriors s'ha de complementar amb activitats didàctiques específiques que ajudin els alumnes a entendre el paper de la puntuació

com a marca de les funcions informatives i alhora de l'entonació (veg. les propostes d'Atienza Cerezo i López Ferrero 2000, Beneroso 2013, Busquets 2009 i Sanz 2000). Una activitat especialment útil és treballar amb frases que siguin ambigües sense la puntuació adequada. El docent ha de construir oracions que poden interpretar-se de manera diferent en funció de l'entonació (nivell oral) i la puntuació (nivell escrit). Per assegurar-nos que tenim un punt de partida idèntic, jugarem amb subjectes i circumstancials, que no necessiten un pronom feble quan es disloquen, com per exemple:

(35)

- a. Un be s'ha menjat el meu oncle!/Un be, s'ha menjat el meu oncle!
- b. A Mallorca fa calor a l'estiu./A Mallorca, fa calor a l'estiu.
- c. La Joana menja figues./La Joana, menja figues.
- d. Demà anirem al cine./Demà, anirem al cine.
- e. Em sembla que dimitirà el secretari./Em sembla que dimitirà, el secretari.
- f. Ha vingut l'avi. /Ha vingut, l'avi.

Aleshores podem fer una activitat de dictat per parelles. Crearem una fitxa per a cada alumne de la parella, amb tres frases sense puntuació i tres de puntuades, acompanyades d'un context que deixi clara la interpretació que ens interessa. Com que l'alumne ja té la frase sense puntuar, només s'ha de concentrar en la puntuació i deixar de banda qüestions ortogràfiques.

Fitxa de l'alumne A

1. Un be s'ha menjat el meu oncle!
2. A Mallorca fa calor a l'estiu.
3. Em sembla que dimitirà el secretari.
4. La Joana, menja figues. [No pas la Carme.]
5. Demà, anirem al cine. [No pas avui.]
6. Ha vingut, l'avi. [No se n'ha anat, pas.]

Fitxa de l'alumne B

1. Un be, s'ha menjat el meu oncle! [No pas un conill.]
2. A Mallorca, fa calor a l'estiu. [No pas a Menorca.]
3. Em sembla que dimitirà, el secretari. [Dimitir és el millor pot fer.]
4. La Joana menja figues.
5. Demà anirem al cine.
6. Ha vingut l'avi.

L'alumne A ha de dictar les frases puntuades 4-6 amb l'entonació adequada d'un focus contrastiu i l'alumne B ha de decidir si ha d'afegir cap signe de puntuació a les frases 4-6 de la seva fitxa. Llavors, canviem els rols i l'alumne B dicta les seves frases 1-3 i l'alumne A ha de puntuar-les a la seva fitxa. Llavors comparen els seus resultats i si els alumnes han entès l'explicació, esperem que incorporin la coma correctament per marcar el focus contrastiu i la dislocació a la dreta.

Aquesta activitat es pot modificar de manera senzilla per marcar una estructura informativa diferent (subjectes i circumstancials no focalitzats) i, doncs, una entonació i una puntuació també diferents. Les fitxes podrien ser:

Fitxa de l'alumne A

1. Un be s'ha menjat el meu oncle!
2. A Mallorca fa calor a l'estiu.
3. Em sembla que dimitirà el secretari.
4. La Joana menja figues. [No pas prunes.]
5. Demà anirem al cine. [No pas al teatre.]
6. Ha vingut l'avi. [No pas l'oncle.]

Fitxa de l'alumne B

1. Un be s'ha menjat el meu oncle! [Un be antropòfag!]
2. A Mallorca fa calor a l'estiu. [No pas a l'hivern.]
3. Em sembla que dimitirà el secretari. [No pas el president.]
4. La Joana menja figues.
5. Demà anirem al cine.
6. Ha vingut l'avi.

Repetim la tasca i podem comentar els resultats en conjunt per reforçar les diferències que ens marca l'ús de la coma en tots aquests exemples.

També podem treballar aquestes competències i coneixements de manera activa amb una activitat de manipulació d'oracions o textos breus. L'objectiu és que l'alumne triï la puntuació d'una frase que millor s'adeqüi al context en què apareix, és a dir que reflecteixi l'estructura informativa pertinent en el text. Podem partir de textos com els següents, en què la frase en cursiva ens serveix de context clau:

(36)

Anna: Haig d'anar a comprar per al sopar d'aquest vespre.

Berta: Recorda que la Jordina és vegetariana: compra lleties i arròs.

Anna: *No ve a sopar la Jordina.* Em va dir que tenia assaig de la coral.

Demanarem a l'alumne que llegeixi (millor en veu alta) el text i que punti la frase en cursiva perquè el text sigui coherent. Amb aquest exercici es pretén fer reflexionar sobre els conceptes que ja li hem presentat (tema, focus) i la relació amb la puntuació perquè els apliqui per resoldre un problema concret de puntuació. Volem, doncs, que vegi que després de la intervenció de la Berta, s'ha introduït el referent *la Jordina* i, per tant, en la resposta de l'Anna, aquest referent no pot ser de cap de les maneres el focus de la frase. En conseqüència, l'alumne ha de veure que l'enunciat només serà adequat si hi afegeix una coma (*No ve a sopar, la Jordina*), que ens indiqui que està dislocat.

A continuació, dono dos textos més per reforçar aquesta activitat:

(37)

Anna: Haig d'anar a comprar per al sopar d'aquest vespre.

Berta: Recorda que la Jordina és vegetariana: compra lleties i arròs.

- Anna: *Només ve a sopar el meu pare*. Que no te'n recordes?
 (38)
 Anna: Haig d'anar a comprar per al sopar d'aquest vespre.
 Berta: Compra també un bon conyac per al teu pare.
 Anna: *Només ve a sopar el meu pare*. Que no te'n recordes?

En el cas de (37), el context ens força la lectura en què *el meu pare* és el focus (reforçat per *només*) i, per tant, l'alumne ha d'arribar a la conclusió que no cal afegir-hi cap coma. En canvi, a (38), *el meu pare* no és el focus, sinó que ho és *a sopar*. Perquè aquesta lectura estigui correctament representada cal que l'alumne hi afegeixi la coma: *Només ve a sopar, el meu pare*.

Aquesta activitat de comprensió lectora es pot implantar de manera senzilla en qüestionaris de Moodle o Google Forms perquè l'alumne pugui fer-la a casa i repetir-la com a reforç, si escau.

6. Conclusions

En aquest article hem descrit el sistema de puntuació que codifica les diferents construccions de base informativa: les dislocacions i la focalització. Aquest sistema no és exhaustiu i deixa un ampli marge a la decisió de l'autor, cosa que podria suposar una dificultat per a l'usuari. No obstant això, sense descartar aquest possible problema, hem vist que hi ha inconsistències d'ús fins i tot en els casos en què la normativa no deixa marge a la interpretació, la qual cosa suggereix que som davant d'un problema de més abast. Per això, hem proposat una organització docent dels continguts relacionats amb aquest fenomen que tingui en compte la funció informativa, la realització sintàctica de la funció informativa i la puntuació que codifica cada construcció. D'aquesta manera, la correcta comprensió del paper de l'estructura informativa en l'ordre de mots ens pot ajudar a millorar la puntuació que afecta les dislocacions i la focalització. Finalment, hem suggerit dues menes d'activitats didàctiques per ajudar a assimilar els conceptes, tant en relació amb la prosòdia com en relació amb la coherència textual.

Referències

- Acadèmia Valenciana de la Llengua (2006): *Gramàtica Normativa Valenciana*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Atienza Cerezo, Encarna i López Ferrero, Carmen (2000): "Puntuació i processos de composició", *Articles de Didàctica de La Llengua i de La Literatura* 20, pp. 59-73.
- Beneroso, Laura (2013): "La puntuación como contenido significativo en la enseñanza y el aprendizaje de la sintaxis. Propuesta didáctica y confirmación experimental", dins Baralo, M.; Ainciburu, M. C. y González Sagardoy, B. (eds.), *Actas del I Congreso Internacional Nebrija en Lingüística Aplicada a la Enseñanza de Lenguas [En camino hacia el plurilingüismo: 28-30 de septiembre de 2012]*, vol. 1. Madrid: Nebrija Procedia, pp. 175-88.

- Brunetti, Lisa, Mayol, Laia i Villalba, Xavier (2020): "Bridging Strength, Monotonicity, and Word Order Choices in Catalan", *Discourse Processes* 57(8), pp. 703-724.
<https://doi.org/10.1080/0163853X.2020.1768623>
- Busquets, Joan (2009): "La puntuació als textos dels alumnes de secundària. Una intervenció didàctica", *Articles de Didàctica de La Llengua i de La Literatura* 48, pp. 78-95.
- Fabra, Pompeu (2009): *Obres completes. Vol. 7: Converses filològiques*, a cura de J. Rafel, J. Argenter, J. Murgades, M. Toldrà i A. Tobella. Barcelona: Proa, Edicions 3i4 i Editorial Moll.
- Forcadell, Montserrat (2013): "La sintaxi catalana en procés de canvi: la desaparició de la dextralocació en el català de TV3", *Estudis Romànics* 35, pp. 401-414.
<https://doi.org/10.2436/20.2500.01.134>.
- Forcadell, Montserrat (2015): "Seqüències no desaccentuables en català: prosòdia aliena en el català de TV3", *Estudis Romànics* 37, pp. 67-84.
<https://doi.org/10.2436/20.2500.01.167>
- Institut d'Estudis Catalans (2016): *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Jané, Albert (2003): "L'ús de la coma en les dislocacions", *Llengua nacional* 43, p. 17.
- Nogué, Neus (2014) "Puntuació i entonació", *En altres paraules* [blog], 19/02/2014
<http://en-altres-paraules.blogspot.com/2014/02/puntuacio-i-entonacio.html>
[consultat el 09/12/2021].
- Planas-Morales, Sílvia i Villalba, Xavier (2013): "The right periphery of interrogatives in catalan and spanish: Syntax/prosody interactions", *Catalan Journal of Linguistics* 12, pp. 193-217.
<https://doi.org/10.5565/rev/catjl.72>
- Real Academia Española (2010a): *Nueva gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa.
- Real Academia Española (2010b): *Ortografía de la lengua española*. Madrid: Espasa.
- Sanz, Glòria (2000): "Ensenyar a puntuar a l'ESO. Sugeriments des de la pràctica", *Articles de Didàctica de La Llengua i de La Literatura* 20, pp. 76-87.
- Sedano, Mercedes (2013): "La dislocación a la derecha en el español escrito", *Spanish in Context*, 10(1), pp. 30-52.
<https://doi.org/10.1075/sic.10.1.02sed>
- Solà, Joan i Pujol, Josep Maria (2011): *Ortotipografia: Manual de l'autor, l'editor i el dissenyador gràfic*. Barcelona: Educaula.
- Vallduví, Enric (2008): "L'oració com a unitat informativa", dins Solà, J., Lloret, M.-R., Mascaró, J. i Pérez Saldanya, M. (eds.), *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, pp. 1221-1279.
- Villalba, Xavier (2011): "A quantitative comparative study of right-dislocation in Catalan and Spanish", *Journal of Pragmatics*, 43(7), pp. 1946-1961.
<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2011.01.002>
- Villalba, Xavier i Laia Mayol (2013): "Right-dislocation in Catalan: Tails, Polarity and Activation", *International Review of Pragmatics*, 5(1), pp. 87-117.

<https://doi.org/10.1163/18773109-13050104>